

SOSYAL MEDYA'DA NEFRET SÖYLEMİNE BAKIŞ Deniz ÇELİK*

Sosyal medya, en kısa tanımıyla hayatımızı kolaylaştıran ve hızlandıran bir bilgi platformudur. Sağladığı hız ve mobil cihazlardan kolay ulaşımın da etkisiyle Türkiye'de en çok kullanılan 2. Haber kaynağı niteliğine sahip olduğu yapılan araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Bu bildiri gündelik hayatın ve toplumsal yaşamın bu denli içinde yer alan sosyal medya olgusunu ve bu olgu içinde sıkça karşılaştığımız şiddet ve nefret söylemini ele alacağız.

Bildiri içinde Türkiye'de ve Avrupa'da nefret söylemi tanımlarına yer verip şiddet ve nefret söyleminin belli kesim ve belli grubu doğrudan hedef aldığı ama bununla sınırlı kalmadığı üzerinde duracağız. Peki, sosyal medyayı bu kadar çok kullanan Türkiye'de şiddet, nefret söylemi ve insanların hedef gösterilmesi sıradanlaştı mı? Bildiri, bu soruya cevap vermeye çalışırken hem nefret söylemini tanımlamaya yardımcı olmayı hem de uluslararası düzeyde var olan düzenlemeleri de dikkate alarak şiddet ve nefret söylemlerinin insanlar üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Bildiri, yeni düzenlemelerle oluşacak yeni toplum modelini öngörmeye yardımcı olmaya çalışacaktır.

Anahtar Sözcükler: Nefret Söylemi, Sosyal Medya, Ayrımcılık, Nefret Suçu, Irkçılık

*Eskişehir Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi 4. Sınıf Öğrencisi.

Sosyal medya, içerisine başta sosyal paylaşım siteleri ve "sözlük"ler giren geniş ve özgür bir iletişim alanıdır.¹ Oxford Üniversitesi'ne bağlı Reuters Enstitüsü'nün Dijital Haber Raporu 2016 başlıklı araştırmasına göre sosyal medya Türkiye'nin en çok kullandığı 2. haber kaynağı niteliğindedir². Peki, bu kadar çok kullanılan ve bu denli serbest ve özgür olduğumuz iletişim alanında her söylem, özgürlük sınırları içerisinde midir?

Günlük hayatta eğer bir sosyal medya kullanıcıysanız her gün onlarca paylaşımla karşılaşıyorsunuz. Bu paylaşımlar kimi zaman bir haber kimi zaman bir yazı kimi zamansa video veya fotoğraf olabiliyor. Ancak karşılaştığımız onlarca paylaşımın her biri farklı mesajlar ve söylemler içeriyor.

Bizim bu bildiriye ele alacağımız paylaşımlar ise her gün karşılaştığımız şiddet ve nefret söylemi içeren paylaşımlar olacaktır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 1997 yılında aldığı "Tavsiye Kararı"³ nefret söylemini; Irkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini kapsayacak şekilde tanımlamıştır. Bu tanımdan da yola çıkarak nefret söyleminin belli kesim ve grupları doğrudan hedef alarak meydana geldiğini belirtmemiz gerekir.

Günlük hayatta Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından yapılan tanımdan daha çeşitli nefret söylemleri ile karşılaşmak ne yazık ki mümkün. Nefret söyleminin türleri arasında; siyasal nefret söylemi, kadına yönelik nefret söylemi, yabancı ve göçmenlere yönelik nefret söylemi, cinsel kimlik temelli nefret söylemi, inanç ve mezhep temelli nefret söylemi, engellilere yönelik nefret söylemi vardır.

Nefret Söylemi içeriğinde; çarpıtma, düşmanlık söylemi, aşağılama, hedef gösterme tehdit unsuru olarak gösterme, savaş söylemi gibi ifadeler barındırabilir.

Nefret söylemi, tahammülsüzlüğün ve hoşgörüsüzlüğün dışavurumu olarak nitelendirilebilir. Nefret söylemi içerisinde aşırılık barındırır, aşırılık taşıyan önyargılardan oluşur. Bu tahammülsüzlük ve hoşnutsuzluk adaletsizliklere, başkalarının haklarının gasp edilmesine, barışı yaralamaya yol açabilme potansiyeline de sahiptir.⁴

¹ Yılmaz, 2015:1

² "Sosyal medya Türkiye'de 'en çok kullanılan 2. haber kaynağı' 2016

³ "Nefret Söylemi" konulu 97(20) sayılı Tavsiye Kararı

⁴ "Sosyal Değişim Derneği" 2010:16

Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi dikkat edilmesi gereken nokta nefret söylemi kapsamına giren söylemlerin "konuşma özgürlüğü" kapsamında değerlendirilmemesi gerektiğidir. Tahammülsüzlüğün ve hoşgörüsüzlüğün sonucu ortaya çıkan fikirleri; toplumun diğer bireylerini aşağılayarak, tehdit ederek ya da toplumsal huzuru bozarak açıklamak hiçbir özgürlük kapsamına girmez ve girmeyecektir.

Nefret söylemi bu kadar çeşitli olmasıyla beraber çoğu kez içinde potansiyel şiddeti de barındırır. Nefret söylemi, suç olarak düzenlenmiş olabilir de olmayabilir de. Ancak nefret söylemi çoğu kez nefret suçlarının önünü açmakta, bu suçları teşvik etmektedir.

Nefret söyleminin önünü açtığı Nefret Suçu kavramını Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) tarafından; "Mağdurun, mülkünü ya da işlenen bir suçun hedefinin, gerçek veya hissedilen ırk, ulusal ya da etnik köken, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, zihinsel ya da fiziksel engellilik, cinsel yönelim veya diğer benzer faktörlere dayalı olarak benzer özellikler taşıyan bir grupla gerçek ya da öyle algılanan bağı, bağlılığı, aidiyeti, desteği ya da üyeliği nedeniyle seçildiği, kişilere veya mala karşı suçları da kapsayacak şekilde işlenen her türlü suçtur." şeklinde tanımlanmıştır.

2012 yılında Türkiye'de kurulan "Nefret Suçları Yasa Kampanyası Platformu" ise nefret suçu tanımını genişletmiş ve " Belirli ve ortak karakteristik özellikleri bulunan birey ve gruplara veya onların mülklerine yönelik önyargılarla işlenmiş suçlara Nefret Suçu denir. Nefret Suçları dünya çapında başta etnik, ulusal ve dini kimlik, cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli olmak üzere; sağlık durumu, zihinsel ya da fiziksel engellilik, toplumsal statü, siyasi veya felsefi görüş, eğitim durumu gibi özelliklere yönelik olarak da işlenmektedir." şeklinde tanımlamıştır.⁵

Nefret söylemi ister bireye yönelik olsun ister belli grup veya belli kesime yönelik olsun tüm toplumu etkileyen bir söylem türüdür. Nefret söyleminin en belirgin sonuçlarından bir tanesi mağdurlarını sessizleştirmesidir. Nefret söylemini gerçekleştiren telaffuz edilen kelimeler belirli gruplar hakkında çeşitli klişeler yaratarak onların ötekileşmesine sebep olabilir ve bu söylemin devam ettirilerek yeniden üretilmesi halinde çeşitli gruplar üzerindeki baskı artar. Tüm bu faktörler hedefteki grupları silikleştirir, pasifleştirir ve demokratik bir sisteme eşit bir şekilde katılma cesaretlerini veya motivasyonlarını kırar.⁶ Bunlar yanında nefret söylemi mağdurun ailesi, arkadaşları ve nefretin hedefindeki kesim içinde aynı derecede

⁵ "Sosyal Değişim Derneği" 2012:7

⁶ "Sosyal Değişim Derneği" 2010:16

yıkıcı etki yaratır. Toplumsal barış ve huzuru önemli ölçüde zedeler. Hedef gösterilen kesimin diğer üyeleri bu sefer doğrudan hedefi olmadıkları nefret söyleminin veya nefret suçunun bir sonraki mağdurunun kendileri olacağı endişesini taşıyacaklardır.

Nefret Söylemi ve nefret suçu hedef alınan birey veya grup üzerinde son derece ağır psikolojik hasarları da beraberinde getirecektir. Ortaya çıkan psikolojik rahatsızlıklar gerginlik, depresyon, stres, güvenlik endişesi, öfke gibi olumsuz duygulara zemin hazırlayacağı gibi intihara varan sonuçlar da doğurabilmektedir.

Bu denli vahim sonuçları beraberinde getiren şiddet ve nefret söyleminin yaygınlaşması ve var olmasında medyanın rolü nedir? Nefret söylemi genellikle menzilin genişletmek için medyaya ihtiyaç duyar.

İfadeler ve söylemler şiddet ve nefret söylemi olsun olmasın medya aracılığıyla daha çok insana ulaşma imkânı bulur. Bu durum şiddet ve nefret söylemi için de geçerlidir. Şiddet ve nefret söylemleri medya aracılığıyla daha çok insana ulaşacağı için yukarıda bahsedilen etkiler daha büyük ve yıkıcı sonuçlar doğuracaktır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin yine 1997 yılında aldığı bir başka Tavsiye Kararında⁷, medyanın özellikle de toplumun farklı etnik, kültürel ve dini grupları arasındaki anlayış kültürünü teşvik ettikleri yerlerde hoşgörüsüzlükle mücadeleyle olumlu katkılarının olabileceğine işaret etmektedir.⁸

Bildirinin de araştırma konusunu oluşturan ve Türkiye'nin en çok kullanılan 2. Haber kaynağı sosyal medyada ise şiddet ve nefret söylemi, haber siteleri, elektronik postaları, forumlar, yorumlar, oyunlar, sosyal ağ uygulamalarında yapılan paylaşımlarla daha çok insana ulaşmaktadır. Haber sitelerinde yer alan başlıklarda nefret söylemi örneklerinde rastlamak oldukça mümkün. Sırf nefret duygusu ile açılmış onlarca web sitesi ya da sosyal ağ sayfaları internet ağında azımsanmayacak yere ve sayıya sahip.

Sosyal Medya, nefret söylemini yaygınlaştırabileceği gibi nefret söyleminin kaynağı olan hoşgörüsüzlükle mücadele için de kullanabilecektir. İki zıt kutupta yer alan bu işlevlerden hangisini seçeceğimiz biz medya kullanıcıları ve yayıncılarının tercihidir.

Nefret söylemini kışkırtan haberler, çoğu kez, ülke gündemine ani olarak giren ve sansasyonel bir tarafı da bulunan haberlerdir. Bir anda tüm bültenlerin içeriğini

⁷ 30 Ekim 1997 tarihinde kabul edilen Medya ve Hoşgörü Kültürünün Geliştirilmesi konulu (97) 21 sayılı Tavsiye Kararı

⁸ Weber, 2009:10

oluşturan bu tür haberler, kamu gündeminde de yoğun tartışmalara ve kutuplaşmalara neden olur. Medyanın, en çok ihtiyaç duyulan bir dönemde, soğukkanlı değerlendirmeleri ve mesafeli tutumları askıya almasına yol açan nefret söyleminin linç, yağma, şiddet içeren protesto gösterileri ve kargaşa ortamıyla sonuçlanması da çoğu zaman kuvvetle muhtemeldir.⁹

Bu tür haberlerin yayılmasında özellikle Twitter ve Facebook gibi sosyal paylaşım siteleri büyük rol oynamaktadır. Bu sitelerdeki ifadeler çoğu kez sadece görüntü, video ve yorumlardan ibarettir.

Medyanın ve pek tabii sosyal medyanın “gerçeklikle” ilişkisi onu yorumlamakla ve simgesel olarak yeniden üretmekle sınırlıdır. Diğer bir deyişle, medyada yer alan ayrımcılık biçimleri bir simgesel yeniden üretim olarak; ifadeler, “görüntüler” ve yorumlardan ibarettir. Ancak paradoks da burada devreye girer; medya temsili insanların inançlarından ya da başka bir sebepten dolayı öldürülmelerine ve fiziksel ya da duygusal olarak yaralanmalarına doğrudan yol açamasa da, buna aracılık edebilir veya zemin yaratabilir. Yakın tarihimizde Türkiye’de yaşanan birçok suikastın veya linç girişiminin ardında, medya aracılığıyla yaygınlaşan ayrımcı tahrikin, nefret söyleminin ve hedef göstermelerin yer aldığını düşünmek için yeterince kanıt vardır. Medyada yer alan yorumlar ve kullanılan ifadelerin çok hızlı ve çok yaygın bir biçimde dolaşıma giriyor olması, yapılan ayrımcılığın çok daha geniş kitlelere taşınmasını da mümkün kılar.¹⁰

Medya sayesinde geniş kitlelere ulaşması kolaylaşan bu tür söylemlere sosyal medyada da oldukça sık karşılaştığımızı yukarıda belirtmiştik. Peki, Sosyal Medya aracılığı ile bu denli çabuk ve geniş kitlelere yayılan şiddet, nefret söylemi ve insanların hedef gösterilmesi sıradanlaştı mı?

Sosyal medya sayesinde daha kolay yaygınlaşmanın bir sonucu olarak bu tür söylemlerin normalleşip meşrulaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sosyal Medya, nefret söylemi ya da nefret söylemine yol açan ifadeleri sıkça ve tekrar dolaşıma soktuğu için biz farkında olmasak bile sıradan¹¹ olarak gördüğümüz paylaşımlar nefret söylemi olabilir, nefret suçuna zemin hazırlayabilir.

Medya, nefret söyleminin iyiden iyiye kök salmasına, kanıksanmasına ve en iyi ihtimalle bireylerin nefret söylemi karşısındaki tepkilerinin törpülenmesine yol

⁹ Çelenk, 2010:16

¹⁰ Çelenk, 2010:12

¹¹ Öztekin, 2015:2

açmakta ve onları nefret söylemine karşı duyarsızlaştırmaktadır.¹² Kanıksanan ve duyarsızlaştırılan nefret söylemi nefret suçlarının örgütlenmesine yardımcı olacaktır.

Bu sıradanlaşmaya örnek vererek açıklamak gerekirse; “Faslının katili Suriyeli çıktı”¹³ başlığıyla gördüğümüz haberde vurgu yapılan şeyler hem failin hem de mağdurun ulusal kimliğidir. Bu haberi ilk okuduğumuzda ya da sosyal medyada paylaşıldığında fark edemeyecek olmamızın sebebi ise artık bu ve buna benzer haberleri, paylaşımları oldukça çok görmemiz ve bunlara karşı duyarsızlaştırılmamız.

Bu sıradanlaşma ve duyarsızlaşma sonucunda yeniden inşa edilen bir toplum düzeni mevcuttur. 23 Ekim 2014 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi’nde düzenlenen "Medyada Ayrımcılık ve Nefret" panelinde İrlanda Ulusal Üniversitesi’nden Dr. Gavan Titley nefret söyleminin özgürlüklerle birlikte yaygınlaştığı tarihsel süreci değerlendirerek; günümüzde sosyal medyanın etkisiyle nasıl bir noktaya geldiğini değerlendirdi. Sosyal medyanın aslında gerçek dünyayı yansıttığını söyleyen Titley, sosyal medyadaki ilişkilerin toplumu da yeniden şekillendirdiğini belirtti. Bu yüzden özellikle politikacıların ve haber kuruluşlarının sosyal medyadaki ifadelerinin doğrudan nefret söylemi içermese de toplumda nefret söylemine yol açan ayrımcı ifadelerle sebep olduğunu anlattı. Titley, eski ve yeni medya sistemlerinin nefret söylemi ya da nefret söylemine yol açan ifadeleri sıkça ve tekrar dolaşıma soktuğunun farkında olmamız gerektiğini vurguladı.¹⁴Yeniden inşa edilen toplum modelinde yukarıda örnek verilen haberde olduğu gibi gündelik hayatta fark etmeden de olsa nefret söylemlerine rastlıyoruz. Bu tür haber, yazı, fotoğraf ve en genel anlamda sosyal medya paylaşımlarının hepsinde gündelik hayatımız nefret düzeni üzerine kurgulanıyor.

Sosyal medyada nefret söyleminin yaygınlaşmasının gündelik hayata en büyük etkisi hem hedefteki mağdurlar hem de toplum için psikolojik travmalar yaratmasıdır. Mağdurun yaşadığı stres ve korku da gündelik hayatını olumsuz etkileyecektir.

Bu tür yeni toplum düzeni içinde yaratılan nefret söylemleri ve hatta nefret söylemlerinin zemin hazırladığı nefret suçları gerektiği şekilde incelenip, kovuşturulmadığında, bu durum başkalarının da benzeri suçları işlemesini teşvik edecek şekilde failerin cezasız kaldığı mesajını verecektir. Nefret suçu failerinin cezasız kalması, şiddet olaylarının artmasına neden olur. Nefret suçu kapsamına giren ve şiddet içeren olaylara karşı herhangi bir korumanın söz konusu olmaması,

¹² Çelenk, 2010:6

¹³“Faslının katili Suriyeli çıktı” 2016

¹⁴“Nefret Söylemi Sosyal Medyada Gittikçe Büyüyor” 2014

dezavantajlı gruplara mensup vatandaşların hukuka ve kamu kurumlarına olan güvenlerini yitirmesine ve böylece daha da tecrit olmalarına yol açar.¹⁵

Sosyal Medyanın şiddet, nefret söylemini yaymayı kolaylaştırması yanında doğru kullanıldığı zaman toplumdaki nefreti engelleyebileceği de unutulmamalıdır. Kültürleri destekleyici paylaşımda bulunmak, ayrımcılıktan ve ötekileştirmeden uzak söylemler paylaşmak tıpkı nefret gibi sosyal medya da daha kolay yayılma ve imkânı bulacak ve daha geniş kitlelere ulaşma imkânı sağlayabilecektir.

Yeni inşa edilen toplum modeli nefret söylemlerini kanıksamak ve nefret içinde yaşamaya yönelik olsa da sosyal medyayı bu söylemleri azaltmaya yönelik kullanacak olursak yeniden inşa edilen toplum modelinin nefretten arınmış olmasını sağlamak mümkündür.

SONUÇ

Nefret söylemi en kısa özetle, ırk, ulusal ya da etnik köken, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, zihinsel ya da fiziksel engellilik, cinsel yönelim veya diğer benzer faktörlere dayalı olarak yapılan olumsuz söylemler olarak tanımlanabilir. Nefret söylemi hoşgörüsüzlük ve önyargılardan bağımsız olmayan bir söylem türüdür. Bu özellikleri sebebiyle şiddet, nefret söylemleri mağdurlar üzerindeki olumsuz etkilerine ek olarak demokratik toplum düzeni kazanımlarını da yıkmayı hedefler.

Sosyal Medyada nefret söylemi çoğu zaman sadece söylem boyutunda kalmamakta sonu ölümle biten nefret suçlarını da tetiklemektedir.

Önyargılar üzerine kurulu bu nefret söylemi her zaman belli grup ve kesimi hedef almamaktadır. Hoşgörüsüzlük ve nefretle bakılan grup veya kesime ait sanılmanız da nefret söyleminin ve nefret suçunun hedefi olmanız için yeterli görülmektedir. Bu da hem belli gruba ait olduğu için hedef potansiyeli olan bireyle, hem de ait olmadığı bir grup yüzünden söylemlere maruz kalan mağdur üzerinde stres ve korkuyu arttıracaktır. Bireyleri korku içinde yaşayan bir toplumda toplumsal barıştan söz etmek mümkün olmayacağı gibi toplumsal huzurun da var olduğu söylenemez.

Henüz nefret söyleminin hedefi olmamanız ileride hedef olmayacağınız anlamına gelmez. Bugün nefret söylemini önlemek için hiçbir şey yapmamak ileride hedefteki mağdur olmanız sonucunu getirebilir.

Sosyal Medyayı, nefreti ve nefret söylemlerini yaymak yerine nefreti engellemeye yönelik kullanmak, var olan düzenlemelerde değişiklik yaparak nefret söylemi ve nefret suçları ile ilgili cezaları caydırıcı hale getirmek; hem var olan

¹⁵ “Sosyal Değişim Derneği” 2010:8

mağduriyetleri hafifletmeye hem de ileride şuan ki düzen içinde gerçekleşmesi muhtemel mağduriyetleri önlemeye yardımcı olacaktır.

Yasal düzenlemelerin yanı sıra sosyal medya kullanıcıları olan bizlere düşen görev yayınladığımız paylaşımlara ve söylemlere dikkat etmek ve sıradanlaşmanın ve yeni toplum düzeninin önüne geçmeyi amaçlamak olmalıdır. Sıradanlaşmanın karşısında durmak şiddet, nefret söylemini azaltmaya yardımcı olacağı gibi potansiyel suç yaratıcı bu tür söylemleri azaldığı için nefret suçlarının da azalmasına yardımcı olacaktır.

Unutulmamalıdır ki Nefret Söylemi ifade özgürlüğü kapsamında DEĞİLDİR!

KAYNAKÇA

- Çelenk, S. (2010). Ayrımcılık ve medya. Televizyon Haberciliğinde Etik.
- Öztekin, H. (2015). Yeni Medyada Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük Örneği Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Haziran 2015.
- Sosyal Değişim Derneği. (2010). Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl, 10 Örnek. İstanbul: Yön Matbaası.
- Sosyal Değişim Derneği. (2012). Nefret Söylemi ve Nefret Suçları İzleme Rehberi. İstanbul: Net Kırtasiye.
- Yılmaz, B. (2015). Hukukta Yeni Bir Alan: Sosyal Medya Hukuku. Hukuk Gündemi. 2015/1, 46-49.
- Weber, A. (2009). Nefret Söylemi El Kitabı. Çev.: Metin ÇULHAOĞLU Avrupa Konseyi Yayınları 2009
- Sosyal medya Türkiye'de 'en çok kullanılan 2. haber kaynağı. (2016, 15 Haziran). BBC Türkçe
- Nefret Söylemi Sosyal Medyada Gittikçe Büyüyor. (2014, Ekim). Boğaziçi Haberler
- Faşlının Katili Suriyeli Çıktı. (2016, 28 Eylül). Star Gazetesi